

УДК 332.2

А. І. Крисак,
д. е. н., завідувач сектору,
Національний університет водного господарства та природокоористування, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-9834-8712

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.11

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ НА КОНКУРЕНТНИХ ЗАСАДАХ

A. Krysak,
Doctor of Economics, Head of Sector, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASIS OF RECLAIMED LANDS USAGE ACCORDING
TO RULES OF COMPETITION

У статті обґрунтовано інституціональні засади проведення земельних торгів, що забезпечують організаційно-економічне підґрунтя залучення до господарського обороту меліорованих земель. На основі узагальнення кризових процесів у сільськогосподарському виробництві, що привели до фізичного спрацювання та демонтажу великої кількості міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, зведених як у зоні осушення, так і в зоні зрошення, обґрунтовано необхідність реконструкції інфраструктури меліоративних систем та забезпечення охорони і відновлення ґрунтів. Проаналізовано окремі критерії та пріоритетні напрями удосконалення ефективного управління меліоративної діяльності, що сприяють підвищенню безпеки водогосподарських об'єктів. Запропоновано теоретичний підхід до вибору черговості освоєння меліорованих земель в умовах мораторного та постмораторного періодів на основі використання наукових положень теорії градуалізму, що забезпечить поступовий розвиток механізмів ринку земель. Здійснено моніторинг зростання реалізованих прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності за перший квартал 2018 та відповідно 2019 роки. Відображено основні етапи проведення земельних торгів (аукціону) при продажу права користування (оренди, суперфіцію, емфітевзису) на меліоровані землі: формування переліку земельних ділянок, проведення підготовки лотів із розробленням землевпорядної документації, здійснення агрохімічної паспортизації, прийняття рішення про проведення земельних торгів, вибір виконавця торгів, безпосереднє здійснення продажу права користування покупцю лота, який запропонує найвищу ціну. Доведено, що покращення самодостатності місцевих громад шляхом надання меліорованих земель у користування на конкурентних засадах сприятиме збільшенню надходжень до місцевих бюджетів на усіх рівнях; дасть змогу вкладати інвестиції у розвиток цих земель, формувати фонди охорони і відновлення меліорованих земель, а також фонди оновлення (модернізації та реконструкції) меліоративних систем, здійснювати контроль за їх використанням, застосовувати екологічне страхування і екологічну паспортизацію осушених та зрошуваних земель; враховуватиме впровадження кращих світових практик для розвитку меліоративних територій з метою зменшення процесів деградації земель.

The article explains institutional principles of land trades, which establish organizational and economic basics of involvement of reclaimed lands into the economy. The author analyzes generalized crisis processes, which led to physical break down and dismantling of various inter-farm and inner-farm networks of hydrotechnical structures, built in a drainage zone as well as in an irrigation zone;

the author substantiates the importance of reconstruction of reclamation systems and the importance of enforcement of soils protection and repairment. The particular criterias and prerogatives of reclamation activity improvement, which promote land and economic objects safety, have been analyzed by the author. The theoretical approach of familiarization of the reclaimed lands has been proposed under the conditions of moratorium and post-moratorium periods and according to the theoretical statements of the gradualism theory, which would enforce a gradual development of land market mechanisms. The article makes a monitoring of growth of the right to lease agricultural lands, which belong to state property, during the first quarter of 2018 and 2019 respectfully. The main stages of the land trades (auctions) during the selling of the right to use (leasing, superficies, emphyteusis) the reclaimed lands were described by the author; the following stages were considered: formation of the lands account, preparation of lots with a developed land usage documentation, accomplishing of an agro-chemical passport enforcement, making decisions on land trades procedures, choosing of the land trades executive person, direct selling of the usage right to the lot buyer, who bids the highest price. It's been proved, that an improvement of local communities self-sufficiency by providing for them the reclaimed lands to use according to rules of competition would increase the budget incomes of all levels; will allow to make investments into this lands development; will promote the formation of funds of reclaimed lands protection and repairment, as well as funds of the repairment (modernization and reconstruction) of reclamation systems; will provide a monitoring over the investments, using the ecological insurance and ecological passportization of drained and meliorated lands; this approach would also consider best world practices of reclaimed territories development in order to decrease the processes of lands degradation.

Ключові слова: меліоративні системи, зони осушення та зрошення, право користування, земельні торги, лоти.

Key words: land reclamation systems, drainage and irrigation zones, right of use, land trades, lots.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією із 17 цілей сталого розвитку, що визначає пріоритетні напрями використання меліорованих земель є ціль 15, яка передбачає захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню [1]. Досягнення даної цілі повинно відштовхуватись від наявності інституціонально сформованих механізмів стимулювання охорони та відновлення меліорованих земель, а також організаційно-економічного підґрунтя їх використання.

Спадок командно-адміністративної економіки із екстенсивним способом використання земель та необґрунтованість управлінських рішень у сучасних ринкових умовах при залученні меліорованих земель до господарського обороту викликали ланцюгову реакцію еколого-деструктивних процесів. Серед яких як надмірне осушення земель гумідних зон, окислення та засолення ґрунтів в зоні ризикового землеробства, так і посилення процесів ерозії та дефляції ґрунтів [2]. Необхідним підґрунтям охорони та відновлення меліорованих земель є формування абсолютно нової платформи сільськогосподарського виробництва, де залучення земель у господарський оборот супроводжується комплексом науково-обґрунтованих організаційно-еконо-

мічних рішень та системою агрохімічних, агроекологічних, агротехнічних та землевпорядних заходів, спрямованих на забезпечення збалансованості структури сільськогосподарських угідь.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Загальним проблемам використання земель присвятили свої роботи Ш.І. Ібатулін, О.В. Степанко, О.В. Сакаль [3], В.А. Голян, М.А. Хвесик [4], М.Г. Ступень [5] та інші. Серед авторів, що останнім часом висвітлюють проблематику розвитку інституційного забезпечення меліорованих земель у наукових працях, такі: Р.А. Вожегова, С. В Коковіхін [6], Ю.А. Панасюк, А.Г. Ліщинський [7], В.С. Мошинський [8] та багато ін. Вчені здебільшого приділяють увагу фундаментальним засадам розвитку меліоративних систем у аграрному виробництві, агроекології та ґрунтознавству, а вивчення організаційно-економічного підґрунтя використання меліорованих земель на конкурентних засадах потребує доповнень у наукових доробках.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування інституціональних засад проведення земельних торгів, що забезпечують організаційно-економічне підґрунтя використання меліорованих земель.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Територія України характеризується неоднорідними економічними, історичними, фізичними та кліматичними умовами. У зв'язку з цим існує поділ на чотири зони спеціалізації щодо ведення сільського господарства: полісся, лісостеп, степ (сухий та посушливий), передгірні та гірські регіони Карпат і Криму. Зважаючи на ці обставини спостерігається і строкатість ґрунтового покриву. Ряд регіонів України відзначаються несприятливими передумовами для ведення високоприбуткового сільськогосподарського виробництва, внаслідок посушливого клімату в одних, і надмірного перезволоження в інших регіонах. Як відзначалось нами у попередніх дослідженнях [9], для часткового подолання впливу таких несприятливих передумов у північно-західних, північних та західних областях було проведено масштабні осушувальні меліорації, а на півдні — сформовано розгалужену інфраструктуру зрошуваного землеробства. Оскільки "меліорація" — це певне покращення, яке має на меті відновити родючість ґрунту, зберігаючи при цьому його природні властивості, тому необхідно враховувати науково обґрунтовані підходи щодо питання охорони земель. Кризові явища у 90-х роках минулого століття, що найбільш інтенсивно проявлялися в аграрній сфері призвели до фізичного спрацювання, а в деяких випадках і до демонтажу значної кількості міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, як в зоні осушення, так і в зоні зрошення [9]. Тобто можна вести мову про те, що спостерігається занедбання меліоративних систем та в зв'язку з цим відбувається деградація земель зі спеціальним режимом використання. Посилення світової глобальної продовольчої кризи та необхідність нарощення експортного потенціалу вітчизняного АПК створили передумови для більш активного використання меліорованих територій (осушених та зрошуваних сільськогосподарських угідь), частина яких внаслідок кризових явищ не використовувалась у продуктивному сільськогосподарському обороті, що вирішальною мірою вплинуло на процеси природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь, особливо в зоні осушення [9]. В основних положеннях науки про меліорацію повинні прослідковуватися не лише економічні, а й екологічні аспекти відновлення родючості ґрунтів, тим більше, що останнім часом світова спільнота спостерігає за процесами зміни клімату.

Як відзначають Ю. Панасюк та А. Ліщинський, для розвитку меліорованих територій необхідно впроваджувати інфраструктуру геопросторових даних, створювати науково-методичні онови та відповідну модель, яка б враховувала усі критерії необхідні для ефективного управління та сприяла удосконаленню меліоративної діяльності; підвищенню екологічної ефективності, безпеки водогосподарських об'єктів та сталому розвитку меліорованих територій [7].

Ми приєднуємося до думки Ібатуліна Ш.І., Степанко О.В. та Сакаль О.В., що для земель, що використовуються у різних галузях виробництва, одним із пріоритетних напрямів є своєчасне обстеження та розвідування стану земель, їх моніторинг, використання даних зе-

мельного кадастру, проведення інвентаризації земель, розробка проектів організації території, залучення до господарського обороту не наданих у власність та користування земель та тих, які знаходяться у найбільш депресивних територіях, проектів осушення найбільш часто затоплюваних і підтоплених територій та зрошення у посушливих регіонах, а також врахування інших факторів. Складання земельного балансу регіону, який дає відображення стану використання земельних ресурсів та динаміку їх змін протягом року, яка викликана необхідністю відведення площ під будівництво, проведенням робіт з меліорації, залученням до господарського обігу земель, що не використовуються тощо є однією з економічних форм регулювання земельних відносин при здійсненні планування корпоративними структурами [3].

Аналіз ефективності земельних відносин показав [9], що подолання кризових явищ у регіонах (Вінницька, Дніпровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кропивницька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумській, Харківська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області), які мали більш сприятливі передумови для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу аграрної сфери було забезпечено за рахунок зростання рівня концентрації інвестиційних ресурсів шляхом формування інтегрованих підприємницьких структур вертикального та горизонтального типу, підвищення рівня енергетичної спрямованості сільськогосподарського виробництва (ріпак, соняшник, кукурудза), поглибленням інтеграції з переробними підприємствами, а в регіонах (АР Крим, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Рівненська, Херсонська та Чернівецька області), де ведення сільськогосподарського виробництва потребувало додаткових капіталомістких агротехнічних заходів (зона зрошення та осушення) і мала місце низька інвестиційна привабливість аграрного бізнесу не відбулося розширеного відтворення потенціалу аграрної сфери.

Відмічаємо, що зменшення рівня розораності 1 га земель сільськогосподарського призначення, що спостерігається останніми роками, напряму пов'язано з підвищенням рівня комплексності ведення сільськогосподарського виробництва, зокрема збільшення частки сектору тваринництва; оптимізація використання меліорованих земель у зоні осушення залежить від нарощення інвестиційного потенціалу, модернізації міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, у зоні зрошення — від впровадження прогресивних технологій ведення зрошуваного землеробства, застосування краплинного зрошення.

Вважаємо, що використовуючи наукові положення теорії градуалізму можна забезпечити послідовний розвиток земельних відносин в динаміці. Такий підхід дасть можливість визначати пріоритетні напрями регулювання земельних відносин для різних категорій земель в міру неоднаково сформованого їхнього інституційного середовища (наприклад, існуючих обмежень для земель сільськогосподарського призначення, відсутністю механізмів регулювання землями водного, рекреаційного чи історико-культурного призначення, недосконалою системою оподаткування для земель лісового фонду і т.д.)

Таблиця 1. Порівняльна характеристика розміру орендної плати за землі сільськогосподарського призначення, визначена на конкурентних засадах

	Стартова річна орендна плата, % від нормативної грошової оцінки земель	За результатами земельних торгів, % від нормативної грошової оцінки земель	Реалізовано прав оренди	Середня річна ставка оренди державних земель сільськогосподарського призначення, % від нормативної грошової оцінки земель	Зростання розміру фіскальної віддачі земель з врахуванням конкурентних засад, %
2019 рік (I квартал)	8,30	23,68	594	23,68*	15,38*
2018 рік (I квартал)	8,25	18,78	529	19,32	11,07

Примітка: * За 2019 рік подані фактичні дані за I квартал.
Джерело: <https://land.gov.ua/>

на тривалий період у короткостроковій (мораторний період — для земель, що не мають інституціональних обмежень), середньостроковій (постмораторний період — для земель деградованих, малопродуктивних та зі спеціальним режимом використання, зокрема, меліорованих: осушених та зрошуваних земель) чи довгостроковій перспективі (період розвинутого ринку земель) і буде спрямований на задоволення потреб теперішнього покоління щодо використання, володіння та розпорядження, охорони та відтворення земельних ресурсів в інтересах майбутніх поколінь.

На продовження вищесказаного, з метою практичної реалізації постулату теорії градуалізму в аспекті регулювання земельних відносин на засадах сталості, враховуючи при цьому, що сталості можна досягти в процесі здійснення поступових змін, необхідно застосовувати інструменти, які враховуватимуть особливості регулювання земельних відносин за етапами в мораторний, післямораторний періоди та період розвинутого ринку земель, що передбачають розвиток інфраструктури сек'юритизації, концесії, купівлі-продажу прав суперфіцію, емфітевзису тощо. Крім того, необхідною умовою диверсифікації джерел фінансового забезпечення відтворення і охорони земель є імплементація сучасних форм кредитування землекористувачів і впровадження механізмів більш результативної капіталізації господарського освоєння меліорованих земель, як-от: купівля-продаж з аукціонів.

До слова, за офіційною інформацією у першому кварталі 2019 року територіальні органи Держгеокадастру на земельних торгах реалізували 594 права оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності загальною площею переданих в оренду ділянок 10,66 тис. гектарів [10]. Найбільш активно аукціони проводилися в Одеській (101 земельна ділянка загальною площею 2065,70 га), у Сумській (49 ділянок площею 885,54 га), у Кіровоградській (43 ділянки площею 768,58 га) та у Миколаївській (43 ділянки площею 891,32 га) областях [10]. Стартова річна орендна плата за користування земельними ділянками була визначена на рівні 15,77 млн гривень, а за результатами земельних торгів розмір орендної плати у середньому по Україні вдалося підвищити до 44,96 млн гривень, що дозволило додатково наповнити місцеві бюджети [10] та покращити самодостатність місцевих громад. Надходження додаткових коштів можна використати для модернізації меліоративних систем та зменшення негативних наслідків деградації земель. Якщо по-

рівнювати розмір річної орендної плати, що встановлюється без конкурентних засад на рівні від 3 до 12 відсотків від нормативної грошової оцінки, то економічна результативність, а саме фіскальна віддача — очевидна (табл. 1).

Розглянувши окремі економічні питання, надалі приділимо увагу організаційному підґрунтю використання меліорованих земель на конкурентних засадах. На першому етапі процесу організації земельних торгів формується перелік земельних ділянок, право користування на які підлягає продажу на земельних торгах (аукціоні). Потім відбувається підготовка лотів, що виставлятимуться на аукціон. В ході цієї підготовки складається документація із землеустрою, здійснюється реєстрація земельної ділянки, а також реєстрація речового права, визначається грошова оцінка меліорованих земель, здійснюється агрохімічна паспортизація земель, інші види робіт (при потребі), приймається рішення про проведення земельних торгів, встановлюється стартова ціна лота, крок аукціону та обирається виконавець земельних торгів. Таким виконавцем може бути юридична особа, що має відповідну ліцензію, в складі якої працюють кваліфіковані ліцитатори. Виконавець проводить земельні торги відповідно до організаційно-економічних засад регламентованих Земельним Кодексом України (статті 134—138). Земельні торги вважаються дійсними, коли на торгах присутні не менш як два учасники, що мають намір придбати лот. Учасники конкурують між собою збільшуючи ціну продажу на лот відповідно до кратності кроку аукціону, обираючи один із двох варіантів оголошення своїх пропозицій. Пропозиція з голосу вважається такою, коли учасник називає вголос ціну, яку він готовий заплатити за лот, а пропозиція без голосу встановлюється підняттям потенційним покупцем лота таблички із порядковим номером учасника.

За результатами проведених земельних торгів безпосередньо в цей самий день укладається договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з учасником (переможцем) земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу плату за користування нею, зафіксовану в ході проведення земельних торгів [11]. Оплата переможцем земельних торгів здійснюється протягом трьох робочих днів після їх проведення (за мінусом суми гарантійного внеску, який сплачується виконавцем торгів у формі повернення в рахунок купівельної ціни за лот) і зараховується до місцевих бюджетів в 100 відсотковому розмірі. Причо-

му, в зв'язку із щорічною індексацією нормативної грошової оцінки земель зростатиме і фіскальна віддача (рентні платежі) за користування меліорованими землями.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Конкурентні засади є основою соціо-еколого-економічного розвитку використання меліорованих земель, адже збільшення надходжень до місцевих бюджетів на усіх рівнях дають змогу вкладати інвестиції у розвиток цих земель, формувати фонди охорони та відновлення меліорованих земель, а також фонди оновлення (модернізації та реконструкції) меліоративних систем, здійснювати екологічне страхування і екологічну паспортизацію осушених та зрошуваних земель, враховувати і впроваджувати кращі світові практики розвитку меліоративних територій.

Література:

1. Національна доповідь 2017 "Цілі Сталого Розвитку: Україна" — Електронний ресурс -http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
2. Крисак А.І., Крисак М.Ф. Цілі сталого розвитку як імперативи оновлення системи регулювання земельних відносин // Держава та регіони. Запоріжжя. 2018.
3. Механізм управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатулін, О.В. Степанко, О.В. Сакаль [та ін.]. К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку національної академії наук України", 2012. С. 38.
4. Хвесик М. А., Голян В.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: монографія. — К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. 260 с.
5. Ступень М., Гулько Р., Ступень Н., Бахур О. Економіко-екологічне стимулювання ефективного використання та охорони земель // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер: Економіка АПК. 2013. № 20 (2). С. 85—93. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(2)_19).
6. Вожегова Р.А., Коковіхін С.В. Зрошуване землеробство — гарант продовольчої безпеки України в умовах змін клімату [Текст]: бібліографія // Вісник аграрної науки. — 2018. — № 2. — С. 28—34.
7. Панасюк Ю.А., Ліщинський А.Г. Проблеми управління меліорованими територіями // Вісник НУВГП. 2014.
8. Мошинський В.С. Методи управління продуктивністю та екологічною стійкістю осушуваних земель. — Рівне: НУВГП, 2005. 250 с.
9. Крисак А.І. Оцінка ефективності фінансово-економічного регулювання земельних відносин щодо використання земель сільськогосподарського призначення // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 17. — С. 21—26.
10. Новини держгеокадатуру. За результатами земельних торгів, проведених у першому кварталі 2019 року, місцеві бюджети отримують майже втричі більше прогнозованого [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://land.gov.ua>
11. Земельний Кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

References:

1. United Nations Ukraine (2017), "National report 2017 "Objectives of sustainable development: Ukraine", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_National-ReportUA_Web_1.pdf (Accessed 20 April 2019).
2. Krysak, A.I. and Krysak, M.F. (2018), Tsili staloho rozvytku iak imperatyvy novlennia systemy rehuliuвання zemel'nykh vidnosyn [Objectives of the sustainable development as imperatives required for the renovation of the system of land relations regulation], State and regions, Zaporizzia, Ukraine.
3. Ibatulin, Sh. I. Stepanko, and O.V. Sakal, O.V. (2012), Mekhanizm upravlinnya zemel'nykh vidnosynamy v konteksti zabezpechennya staloho rozvytku [The mechanism of land relations management in the context of sustainable development], State Institution "Institute for the Economics of Natural Resources and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.
4. Khvesyk, M.A. and Golyan, V.A. (2006), Instytutsional'ne zabezpechennya zemlekorystuvannya: teoriya i praktyka [Institutional Provision of Land Use: Theory and Practice], Book Publishing House of NAU, Kyiv, Ukraine.
5. Stupen, M. Gulko, R. Stupen, N. and Bakhur, O. (2013), "Economic and Environmental Stimulation of Efficient Use and Land Conservation", Bulletin of Lviv National Agrarian University, [online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(2)_19) (Accessed 20 April 2019).
6. Vozhegova, R. A. and Kokokhin, S.V. (2018), "Irrigated agriculture — a guarantor of Ukraine's food security in conditions of climate change", Bulletin of Agrarian Science, vol. 2, pp. 28—34.
7. Panasyuk, Yu.A. and Lishchinsky, A.G. (2014), Problemy upravlinnya meliorovanykh terytoriyamy [Problems of management of reclaimed territories], Bulletin of NUVGP, Rivne, Ukraine.
8. Moshinsky, V.C. (2005), Metody upravlinnya produktyvnisty ta ekolohichnoyu stiykisty osushuvanykh zemel' [Methods of management of productivity and ecological stability of drained lands], NUVGP, Rivne, Ukraine.
9. Krysak, A.I. (2015), "Estimation of Financial and Economic Land Relations Regulation Efficiency Concerning Agricultural Lands", Investments: practice and experience, vol. 17, pp. 21—26.
10. News of the State Tax Inspectorate (2019), "According to the results of land trades conducted in the first quarter of 2019, local budgets will receive almost three times more than projected", [online], available at: <https://land.gov.ua> (Accessed 20 April 2019).
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", [online], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 20 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019 р.